

Una nota sobre la crisi del franquisme i la transició a la democràcia

Pere Ysàs (Universitat Autònoma de Barcelona)

Resum / Resumen / Abstract

A trenta anys de la mort de Franco i en un moment d'extensió de "revisionismes" de diversos signes, però que tenen en comú el menysteniment o la ignorància de la naturalesa de la dictadura i de les condicions reals del procés de canvi polític que va viure Espanya a la segona meitat dels anys setanta, aquí es recull un breu recordatori de l'escenari de la fi de la dictadura i de l'inici de la transició a la democràcia. / *A treinta años de la muerte de Franco y en un momento de extensión de los "revisionismos" de diversos signos, pero que tienen en común la poca atención o ignorancia de la naturaleza de la dictadura y de las condiciones reales del proceso de cambio político que vivió España en la segunda mitad de los años setenta, aquí se recoge un breve recordatorio del escenario del final de la dictadura y el inicio de la transición democrática. / To thirty years of the death of Franco and in a moment of extension of the "revisionisms" of diverse signs, but that have in common the little attention or ignorance of the nature of the dictatorship and of the real conditions of the process of political change in Spain in the second half of the seventies, the author propose a brief commemorative one of the setting of the dictatorship' end and the start of the democratic transition.*

Paraules clau / Palabras Clave / Key Words

Franco, dictadura, transició, democràcia. / *Franco, dictadura, transición, democracia. / Franco, dictatorship, transition, democratic.*

Introducció

1. A trenta anys de la mort de Franco i en un moment d'extensió de "revisionismes" de diversos signes, però que tenen en comú el menysteniment o la ignorància de la naturalesa de la dictadura i de les condicions reals del procés de canvi polític que va viure Espanya a la segona meitat dels anys setanta, pot ser útil un breu recordatori de l'escenari de la fi de la dictadura i de l'inici de la transició a la democràcia.

Punt 1

2. Durant força temps, la interpretació més estesa sobre la transició, amb una presència aclaparadora als mitjans de comunicació, ha estat la que explica que el restabliment d'un règim democràtic a Espanya després de la mort del *Caudillo* va ser el resultat d'un projecte minuciosament elaborat i gradualment aplicat des de les institucions per una elit política encapçalada pel rei Joan Carles i un petit grup de franquistes reformistes, amb Adolfo Suárez i Torcuato Fernández Miranda com a personatges més destacats. Una versió més matitzada d'aquesta interpretació apunta la col.laboració en aquesta operació d'autèntica "enginyeria política" dels dirigents d'una oposició que es presenta feble, dividida i amb una molt limitada

capacitat d'incidència sobre els esdeveniments. Deixant de banda diferències menors, les diverses versions d'aquesta interpretació tenen com a eix central l'afirmació que l'establiment de la democràcia a Espanya va ser obra del rei i dels reformistes del franquisme, amb un paper insignificant de l'oposició i en un marc de passivitat de la societat espanyola. La democràcia espanyola seria, doncs, una democràcia atorgada, fruit de la voluntat i de l'habilitat dels que tenien a les seves mans el poder polític.

3. Menys present als grans mitjans de comunicació però no així en els àmbits acadèmics trobem una altra interpretació que a vegades s'ha presentat sintetitzada amb la següent frase: "la transició la va fer el SEAT 600". El seu argument essencial és que la transició de la dictadura a la democràcia va ser la conseqüència última, i per alguns gairebé mecànica, de la "modernització" de la societat espanyola iniciada als anys seixanta; és a dir, que el creixement econòmic, amb els importants canvis estructurals que va comportar i les transformacions socials i culturals que van acompanyar-lo -a vegades com a conseqüència, altres autònomament- van portar inevitablement a la democràcia a la mort del dictador, encara que no pas per voluntat dels dirigents franquistes. En definitiva, les transformacions econòmiques i socials van portar de manera natural al canvi polític, gairebé el marge de la voluntat i del paper dels actors polítics i socials que senzillament van fer en cada moment allò que predeterminaven els condicionaments econòmics i socials. Així, allò que es deriva de les formulacions d'algún autor és que els ciutadans espanyols que volien viure en llibertat no calia que s'arrisquessin en una acció contra la dictadura; només havien d'esperar tranquil.lament l'avenç de la "modernització" i finalment la mort de Franco. Es inqüestionable que les transformacions socio-econòmiques van tenir un paper molt rellevant en l'escenari polític dels anys setanta, però no sembla sostenir-se el mecanicisme extrem d'algunes argumentacions, tot i que poden aportar coartades per aquells que, amb oportunitats per col.laborar en l'acció antifranquista, van romandre instal.lats en l'absoluta passivitat.

4. Sense una base historiogràfica seriosa, alguns apologetes del franquisme, o si més no del seu propi paper durant la dictadura, han sostingut que la democràcia no hauria estat una conseqüència indesitjada de la "modernització" econòmica i social, sinó justament l'objectiu últim de molts "tecnòcrates", òbviament monàrquics, i fins i tot del propi Franco. D'aquesta manera afegeixen una nova legitimitat a la dictadura: si en el seu origen va legitimar-se per "salvar Espanya del comunisme" i després per assegurar la "pau" i el desenvolupament econòmic, en el seu final hauria posat les bases per la consolidació d'una democràcia homologable a les del món occidental.

5. En els últims temps s'ha estès notablement en determinats àmbits una visió "pseudo-crítica" de la transició, també sense cap base historiogràfica rigorosa, formulada des de posicions suposadament d'esquerres, que presenta la transició com un gran frau. Segons els sustentadors d'aquesta visió, la transició no va ser més que una operació dissenyada i executada des de l'aparell polític franquista consistent en canviar algunes -poques- coses per a que tot continués igual. Aquesta interpretació accentua també el paper de la Corona i dels reformistes del franquisme i desqualifica les principals organitzacions de l'oposició antifranquista, sobretot l'actuació dels seus dirigents. Pot apreciar-se fàcilment que, en el seus continguts essencials, i paradoxalment, aquest discurs coincideix amb la versió més difosa i més propagada de la transició, fins i tot amb algunes de les versions franquistes, naturalment canviant la valoració del procés però no els seus actors principals. Així, tal i com han defensat alguns tecnòcrates per afirmar la seva suposada contribució essencial a la democràcia, donat que la monarquia era la forma de govern prevista per la successió de Franco, la continuïtat de Joan Carles en la prefectura de l'Estat i la consagració de la monarquia en la Constitució de 1978 mostrarien que la

democràcia parlamentària va ser la desembocadura natural del règim de Franco. Si molts franquistes volen destacar així el seu rellevant paper en la democràcia resultant, els “pseudo-crítics” utilitzen el mateix exemple per parlar de continuisme franquista, com si la monarquia prevista, la de “18 de julio” amb les lleis fonamentals i les institucions franquistes, sigués igual o semblant a la forma de govern monàrquica en el marc d’una democràcia parlamentària. També ha aparegut en els últims temps una explicació que posa l’accent en la determinació del canvi polític des de la potència hegemònica mundial, confirmant l’atracció que segueixen exercint les versions conspiratives de la història per fantasioses que siguin.

6. La funcionalitat de la interpretació centrada en les elits polítiques és clara: legitimar la monarquia i el paper d’una part de la classe política franquista, capitalitzant el seu suposat paper de “portadors” de la democràcia des de l’eufemísticament denominat “règim anterior”. Per la seva banda, les formulacions “pseudo-crítics” volen fonamentar, malauradament de manera molt matussera, propostes polítiques, que poden ser legítimes i raonables, però que dotant-les d’aquestes bases se’ls fa un molt flac favor; a més a més poden propagar una banalització del franquisme, perquè per moltes imperfeccions i insuficiències que pugui tenir la democràcia configurada a la transició res té a veure amb una dictadura que va conservar fins a la seva fi els seus orígens feixistes. També, paradoxalment, s’atorga al reformisme franquista una inexistente voluntat democratitzadora, que no va imposar-se fins que llurs partidaris van estar convençuts de la impossibilitat de només reformar el règim, cosa que va abocar-los a acceptar finalment el canvi de règim. Aquest pseudo-criticisme pot alentir fins i tot a aquells que a vegades en manifesten cridant que “aquí no hi ha democràcia”, cosa que mostra no solament la seva ignorància d’allò que és una dictadura sino que ells mateixos, manifestant-se lliurement, constitueixen el més contundent desmentiment de tal afirmació.

7. La historiografia ha aportat una interpretació molt més sòlida i rigorosa de la transició espanyola, considerant-la un procés complex, ple d’incerteses, que va iniciar-se amb la crisi de la dictadura franquista provocada per múltiples causes. Aquesta interpretació analitza amb deteniment els diferents projectes polítics en presència, els seus suports, així com les actituds dels diversos sectors de la societat, i la pròpia dinàmica del procés.

8. És difícilment sostenible la negació de la profunda crisi de la dictadura franquista des de l’inici dels anys setanta; una crisi provocada per una diversitat de factors, alguns d’origen llunyà, com el propi caràcter del franquisme de règim “supervivent” de l’època dels feixismes i la seva soledat ideològica, política i cultural a l’Europa occidental, altres més propers, sobretot les conseqüències de les transformacions econòmiques, socials i culturals que va experimentar la societat espanyola des de l’inici dels anys seixanta. Tanmateix, els tres factors essencials i correlacionats que van configurar la crisi de la dictadura van ser la creixent conflictivitat social i política, la pèrdua de suports socials i institucionals i la fractura interna de la classe política franquista.

Punt 2

9. Des de l’inici de la dècada dels anys seixanta va desenvolupar-se una conflictivitat social, primer bàsicament obrera i estudiantil, però que amb el pas dels temps va diversificar-se més, que va provocar una continuada i creixent erosió de la dictadura. Des de 1962, la conflictivitat laboral, malgrat els efectes dissuasoris de l’imponent aparell repressiu, va incrementar-se continuadament, aguditzant-se particularment des de 1973¹. Catalunya, el País Basc, i Astúries van ser des del principi els principals escenaris de moviments obrers reivindicatius, que aviat van afectar també a d’altres zones immerses en un procés d’intensa industrialització i

urbanització, com Madrid, Valladolid, El Ferrol, Vigo, València, Saragossa, Sevilla, o Pamplona. Els conflictes s'iniciaven habitualment per disputes laborals, però el marc legal i institucional franquista els "polititzava" automàticament, al prohibir la vaga, l'associació obrera lliure, els drets de reunió i manifestació, etc. D'altra banda, les represàlies patronals i la repressió policial van tendir cada vegada més a provocar l'extensió dels conflictes, de tal manera que les mobilitzacions de solidaritat i les reivindicacions de caràcter polític van fer-se freqüents, al constatar els treballadors en cada conflicte els condicionants negatius derivats del marc institucional existent. Paral·lelament a la conflictivitat i conformant un autèntic cercle "virtuós" van desenvolupar-se les Comissions Obreres, moviment socio-polític que juntament a la defensa dels interessos laborals dels treballadors tenia com a objectiu essencial la consecució d'un règim democràtic on pogués crear-se un gran sindicat unitari de classe, democràtic i independent². Així, l'acció d'una minoria creixent de treballadors va provocar una profunda erosió a la dictadura, que havia certificat la desaparició del conflicte social de la societat espanyola i que identificava la "pau", presentada com un dels seus més valuosos capitals polítics, amb l'absència de conflictes i d'alteracions de l'ordre públic. Una erosió particularment intensa va patir l'Organització Sindical Espanyola, clarament en fallida després de les eleccions sindicals de la primavera de 1975 guanyades a les més importants empreses i sectors per les candidatures "unitàries i democràtiques" impulsades per les CC.OO i altres grups com la Unió Sindical Obrera. La acció col·lectiva obrera va tenir altres conseqüències també importants: va contribuir a la socialització antifranquista, a l'extensió d'una cultura democràtica i participativa, a la sensibilització democràtica d'importants sectors catòlics i de la pròpia Església i, alhora, va provocar dubtes en sectors burgesos sobre la capacitat del règim per continuar defensant de manera eficient els seus interessos.

10. A la conflictivitat laboral va afegir-se des de finals dels anys seixanta una conflictivitat veïnal, sobretot en les noves barriades obreres de les grans ciutats, provocada pels dèficits de serveis de tota mena i per l'actuació dels poders locals franquistes al servei dels interessos de gran propietaris, constructors i especuladors de tota mena. Els grups de veïns, embrions de les futures associacions de veïns que van assolir la seva màxima activitat i protagonisme social durant la segona meitat dels anys setanta, van aparèixer per resoldre els problemes comuns dels ciutadans en principi dins de la legalitat, però van veure's abocats a enfrontar-se amb les autoritats locals franquistes i no van renunciar a ultrapassar els límits de l'estret marc legal, de manera que la repressió i la politització dels conflictes va esdevenir una constant³. La seva trajectòria pot resumir-se indicant que van començar reclamant serveis urbans bàsics i van acabar reivindicant ajuntaments democràtics: d'aquesta manera la seva acció va tenir també un efecte erosiu de notable magnitud, en aquest cas sobretot respecte als poders locals franquistes, així com també va propagar una cultura de participació democràtica.

-
1. Disposem d'una notable bibliografia sobre la conflictivitat obrera. Vegeu entre d'altres, els treballs de Sebastian Balfour, *Los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1994; José Babiano, *Emigrantes, cronómetros y huelgas. Un estudio sobre el trabajo y los trabajadores (Madrid, 1951-1977)*, Siglo XXI, Madrid, 1995; José Gómez Alén, *AS CC.OO de Galicia e a conflictividade laboral durante o franquismo*, Xerais, Vigo, 1995; Carme Molinero y Pere Ysàs, *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*, Siglo XXI, Madrid, 1998; José Antonio Pérez, *Los años de acero. La transformación del mundo laboral en el área industrial del Gran Bilbao (1958-1977). Trabajadores, convenios y conflictos*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2001; Xavier Doménech, *Quan el carrer va deixar de ser seu. Moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell (1966-1976)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002, Maria Teresa Ortega, *Del silencio a la protesta. Explotación, pobreza y conflictividad en una provincia andaluza. Granada, 1936-1977*, Ed. Universidad de Granada, Granada, 2003.
 2. David Ruiz (dir.), *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*, Siglo XXI, Madrid, 1993.

11. Des de meitat de la dècada dels anys seixanta, la dictadura va haver de fer front a una autèntica revolta estudiantil i, malgrat la combinació de temptatives de “canalització” de les actituds del joves univesitaris amb l’agudització de la repressió, no va poder evitar la ruptura continuada de l’”ordre franquista” a les principals universitats del país, amb la conversió dels seus recintes en “zones de llibertat”, és a dir, en espais on es transgredia sistemàticament la legalitat franquista i on es desafiaven constantment les seves institucions⁴. Des de l’inici de la dècada dels anys setanta, la conflictivitat universitària no va ser protagonitzada només pels estudiants sinó també pels professors joves en condicions laborals precàries –els professors no numeraris- alhora que la conflictivitat estudiantil s’estenia a l’ensenyament secundari.

12. El franquisme va patir també des de l’inici dels anys seixanta l’obertura d’altres fronts, com l’actuació crítica de sectors cada vegada més amplis del món intel·lectual i cultural⁵. En efecte, les crítiques a la pràctiques repressives i a la manca de llibertats van anar-se estenent, moltes vegades sense transgredir obertament la legalitat, però incomodant al règim i contribuint de manera sensible a la seva pèrdua de suports socials, especialment entre sectors de les classes mitjanes. D’altra banda, l’ajuda i la col·laboració prestada als moviments socials antifranquistes de professionals com advocats, arquitectes, periodistes o mestres, i l’adopció d’actituds crítiques per part d’alguns col·legis professionals van accentuar encara més el debilitament de les bases socials de la dictadura.

13. No hi ha dubte que pel franquisme els canvis experimentats per l’Església Catòlica van tenir efectes catastròfics. Si ja els anys cinquanta va aparèixer una dissidència catòlica protagonitzada primer per grups propers al món obrer, com les Gemandats Obreres d’Acció Catòlica, i des del l’inici de la dècada dels seixanta va començar a augmentar el nombre de clergues contraris al nacional-catolicisme, crítics amb la dictadura i fins i tot compromesos amb l’oposició, l’impacte i els efectes del Concili Vaticà II i la política cap a Espanya del papa Pau VI va comportar en l’Església Catòlica el creixent predomini d’un discurs i d’una pràctica que provocava ni més ni menys que la deslegitimació del franquisme⁶.

14. L’àmplia mobilització social i la pèrdua de suports socials i institucionals de la dictadura no pot explicar-se sense l’actiu paper de les organitzacions antifranquistes i, en especial, del PCE, convertit en el partit de l’antifranquisme⁷, amb militants a les CCOO, en els moviments

-
3. Són encara poc nombrosos els estudis sobre els moviments veïnals. Segueix sent indispensable el llibre de Manuel Castells, *Crisis urbana y cambio social*, Siglo XXI, Madrid, 1981. Vegeu el remarcable tesi de llicenciatura de Ricard Martínez Muntada, *El moviment veïnal a l'àrea metropolitana de Barcelona durant el tardofranquisme i la transició: el cas de Sabadell (1966-1976)*, Universitat Pompeu Fabra, 1999.
 4. Vegeu, Josep M. Colomer, *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Curial, Barcelona, 1978; Juan José Carreras Ares y Miguel Ángel Ruiz Carnicer, eds., *La Universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1991; Benito Sanz Díaz, *Rojos y demócratas. La oposición al franquismo en la Universidad de Valencia, 1939-1975*, Feis/CCOO.-PV/Albatros, València, 2002; José Álvarez Cobelas, *Envenenados de cuerpo y alma. La oposición universitaria al franquismo en Madrid (1939-1970)*, Siglo XXI, Madrid, 2004.
 5. Shirley Mangini, *Rojos y rebeldes. La cultura de la disidencia durante el franquismo*, Anthropos, Barcelona, 1997; Pere Ysàs, *Disidencia y subversión. La lucha del régimen franquista por su supervivencia, 1960-1975*, Crítica, Barcelona, 2004..
 6. Vegeu, entre d’altres, Feliciano Blázquez, *La traición de los clérigos en la España de Franco*, Trotta, Madrid, 1991; Josep M. Piñol, *La transición democrática de la Iglesia católica española*, Trotta, Madrid, 1999.
 7. Carme Molinero y Pere Ysàs, “El Partido del antifranquismo (1956-1977)” en *Papeles de la FIM. I Congreso sobre la historia del PCE*, nº 22, 2004.

veïnals i estudiantils, i en l'activisme cultural. Però l'antifranquisme tenia un gran dèficit polític: la seva divisió. A l'inici de la dècada dels anys setanta, només a Catalunya existia una pràctica unitària que culminaria l'any 1971 amb la creació de l'Assemblea de Catalunya⁸. Tanmateix, el juny de 1974 i a iniciativa del PCE va crear-se la Junta Democràtica d'Espanya, que va agrupar a la major part de l'antifranquisme més actiu i a que més a més va esperar la resta de forces, de manera que un any després apareixia la Plataforma de Convergència Democràtica liderada pel PSOE. Amb petites diferències ambdues entitats propugnaven la "ruptura democràtica", és a dir, la destrucció per vies pacífiques de la dictadura i la creació d'un nou ordenament democràtic a través d'un procés constituent conduït per un govern provisional.

15. L'antifranquisme no va assolir mai l'objectiu de precipitar la fi de la dictadura, però la seva actuació en els moviments socials i la seva articulació final van convertir-lo en un actor amb una notable capacitat d'influència en l'escenari polític de la fi del franquisme i amb un paper essencial durant la transició.

Punt 3

16. Certament, el franquisme va arribar al final de la vida del *Caudillo* molt debilitat per la conflictivitat social i política antifranquista, però també per les tensions i divisions internes, agreujades des de 1969⁹. Una part de la classe política franquista considerava necessàries algunes reformes per evitar un major divorci amb la societat, i així poder assegurar el futur del règim més enllà de la vida del dictador, però d'altres es negaven a qualsevol canvi i fins i tot alguns proposaven una tornada als orígens davant la creixent capacitat d'actuació de l'oposició. Les tensions van intensificar-se a partir de la formació del govern presidit per Carlos Arias Navarro, després de la mort de l'almirall Luis Carrero Blanco, quan el tímid i contradictori "aperturisme" governamental va ser contestat virulentament per tots els sectors ultrafranquistes.

17. Però de la debilitat política de la dictadura no poc concloure's que la seva desaparició era absolutament inevitable i, sobretot, que només podia ser substituïda per una democràcia plenament homolgable a les europees. Cal considerar que, en primer lloc, el franquisme disposava d'un aparell coercitiu intacte, d'unes Forces Armades plenament identificades amb el règim, i de la col.laboració d'una part –certament cada vegada menor però no insignificant– de l'Església Catòlica. També conservava suports considerables entre sectors importants de les classes burgeses i mitjanes, si bé cada vegada més preocupats per les incerteses obertes, per la incontenible conflictivitat social i pels efectes de la crisi econòmica internacional. Finalment, el franquisme gaudia del consentiment passiu d'una part de la societat.

18. Les execucions del 27 de setembre de 1975 de tres militants del FRAP y dos d'ETA eren un signe de feblesa del franquisme, però també una mostra de la determinació, almenys d'una part del seu personal polític, de defensar-lo "con uñas y dientes", com va proclamar el dirigent falangista Francisco Labadía Otermín, en l'acte commemoratiu de l'aniversari de la fundació de la Falange el 29 d'octubre de 1974, o com va assegurar en diferents ocasions al llarg

8. Antoni Bastista y Josep Playà, *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya*, Empúries, Barcelona, 1991.

9. Les tensions i divisions internes poden seguir-se, entre d'altres, en els treballs de Raymond Carr y Juan Pablo Fusi, *Espanya, de la dictadura a la democràcia*, Planeta, Barcelona, 1979; Javier Tusell, *Carrero. La eminència gris del règim de Franco*, Temas de Hoy, Madrid, 1993; Paul Preston, *Franco. Caudillo de España*, Grijalbo, Barcelona, 1994; Javier Tusell y Genoveva G. Queipo de Llano, *Tiempo de incertidumbre. Carlos Arias Navarro entre el franquismo y la Transición (1973-1976)*, Crítica, Barcelona, 2003; Pere Ysàs, *Disidencia y subversión.....*

de l'any 1975 Carlos Arias, i com també posava de manifest el decret-llei de “mesures contra el terrorisme” aprovat el 27 d'agost d'aquell any i el qual es proposava intensificar la repressió no només contra la minoritària violència terrorista sinó contra tot l'antifranquisme.

19. Per tant, la imatge d'una transició plàcida, sigui perquè ja tot estava previst i a més a més el canvi polític era com una fruita madura que només calia collir, com diuen uns, o perquè va ser producte d'un pacte vergonyant entre els franquistes i antifranquistes oportunistes, com sostenen altres, no resisteix la més lleu contrastació amb la realitat. Contràriament, l'anàlisi acurada d'aquesta porta a la consideració de la transició com un procés ple d'incerteses fins que aquest no va estar força avançat, amb tensions i amenaces molt considerables, que finalment va ser resultat d'un equilibri de forces –i de febleses- que va comportar l'assoliment d'acords que implicaven inevitablement concessions per totes les parts¹⁰.

20. La mort del *Caudillo* no significava la desaparició automàtica de la dictadura, ja que si existia un projecte perfectament elaborat era justament el del pur continuisme, és a dir, allò que contemplaven les denominades “previsiones sucesorias”, que no anaven més enllà de la coronació de Joan Carles i l'estricta continuïtat de la legalitat i les institucions dictatorials. El continuisme tenia partidaris que estaven molt ben instal·lats en els aparells de l'Estat, particularment en l'Exèrcit i en determinades institucions –les Corts, el Consell del Regne, i, òbviament, el Consell Nacional del Movimiento-.

21. En canvi, pels diversos sectors reformistes de la classe política franquista era necessari iniciar un procés de reformes per democratitzar el règim, però no pas per substituir-lo a curt o a mig termini per un règim plenament democràtic. D'altra banda, els reformistes estaven també força dividits pel que fa als projectes concrets i als seus límits. En aquest escenari era molt important el paper que assumís Joan Carles. Independentment de les conviccions polítiques del nou cap de l'Estat, sembla clar que en els cercles més influents del seu entorn es considerava inviable per inconvenient el simple continuisme franquista i, sobretot, que la consolidació de la Monarquia –una operació no precisament fàcil en aquell moment- només podia reeixir si assolía una nova legitimitat que solament podia provenir de lligar-se a un règim polític homologable a llarg termini als de l'Europa comunitària.

22. El primer govern de la monarquia, presidit per Carlos Arias Navarro, amb dirigents de forta personalitat i ambició política com Manuel Fraga y José M^a. de Areilza, va intentar fer avançar un projecte de reformes limitades, que no va aconseguir el suport de cap sector significatiu de l'oposició democràtica però que, en canvi, va provocar la hostilitat dels sectors continuistes que no volien sentir parlar de legalitzar alguns partits polítics, ni de reformes de les Corts, ni de l'establiment de certes llibertats de reunió o de manifestació. Carlos Arias va ser forçat per Joan Carles a dimitir a finals de juny de 1976 per evitar un agreujament de la crisi política. Durant els sis mesos anteriors no només s'havia trobat amb la hostilitat dels continuistes i encara més dels ultrafranquistes sino també amb una molt important mobilització opositora, que va aguditzar les contradiccions entre el discurs reformista i la repressió desencadenada contra una elevadíssima conflictivitat laboral i contra la campanya de manifestacions populars a favor de l'amnistia i de la democràcia llençada per l'oposició,

10. Explicacions de la dinàmica del procés, entre d'altres, a José M^a. Marín, Carme Molinero y Pere Ysàs, *Historia política de España, 1939-2000*, Istmo, Madrid, 2001; Charles Powell, *España en democracia, 1975-2000*, Plaza&Janés, Barcelona, 2001; Javier Tusell (coord.), *La transición a la democracia y la España de Juan Carlos I*, volumen XLII de la *Historia de España Menéndez Pidal*, dirigida por José M^a. Jover, Espasa-Calpe, Madrid, 2003.

finalment unificada el mes de març en crear-se Coordinació Democràtica. En aquests mesos, la violència policial va provocar incidents molt greus, els de major impacte a Vitòria al mes de març, amb quatre treballadors morts, i importants mobilitzacions solidàries. En aquesta situació, era del tot impossible establir la situació política interior i guanyar suports a l'exterior per la Monarquia i per la reforma governamental.

23. El govern format per Adolfo Suárez va mostrar de bell antuvi una voluntat més decididament reformista i més audaç, tot i que indefinida en els seus límits: la seva primera declaració proclamava l'acceptació de la sobirania popular, es comprometia a dialogar amb les forces polítiques i anunciava la convocatòria d'unes eleccions a Corts en el termini d'un any. Tanmateix, Suárez no tenia cap pla elaborat i tancat per ser aplicat gradualment; per contra, la reforma promoguda pel nou govern va ser continuadament modificada per eixamplar-la en els mesos següents en funció de l'evolució de la situació política. L'èxit de Suárez va consistir en la seva permeabilitat o, dit d'una altra manera, en la seva capacitat per acceptar progressivament els objectius de l'oposició democràtica, deixant de banda alhora els instruments que aquesta proposava per assolir-los.

24. La peça clau de l'acció governamental va ser la Llei per a la Reforma Política, que modificava la composició de les Corts, que tindrien dues cambres, Congrés i Senat, elegides per sufragi universal i que, juntament amb el govern, tindrien la iniciativa per una eventual continuació de les reformes de l'ordenament polític. Cal tenir en compte que la llei no assegurava unes eleccions lliures –de fet el govern no contemplava l'admissió del PCE i altres forces i fins i tot Suárez havia assolit aquest compromís davant la cúpula militar- i que tampoc s'assignava a les futures Corts un caràcter constituent. La Llei per a la Reforma Política va ser aprovada per les Corts el mes de novembre i va ser sotmesa a referèndum el 14 de desembre, després d'una intensa campanya governamental per neutralitzar la consigna abstencionista de l'oposició democràtica.

25. El contundent triomf de "Sí" a la llei va reforçar al govern i particularment a Suárez. Paral·lelament, l'oposició més activa i combativa podia comprovar amb la vaga general del 12 de novembre la seva capacitat de mobilització, però també les limitacions que feien impossible assolir l'objectiu de formar un govern provisional i l'obertura immediata d'un procés constituent. Però també el govern constataria, en particular després dels violents esdeveniments del mes de gener de 1977 entre els quals destaca singularment l'atemptat efectuat per un escamot ultrafranquista contra advocats laboralistes de CCOO vinculats al PCE a Madrid, que sense un acord amb l'oposició l'estabilització de la situació socio-política esdevenia impossible i sense la participació de les principals forces polítiques, inclòs el PCE, les eleccions serien considerades ilegítimes tant a l'interior del país com internacionalment. Va ser en aquest moment que va produir-se el primer acord explícit i tàcit entre els reformistes del govern i els rupturistes de l'oposició: el govern assumia anar a unes eleccions amb unes condicions que asseguressin la seva acceptació per l'oposició i aquesta acceptava la conducció política del govern fins a la fita electoral. Finalment, els resultats electorals serien els que portarien a l'obertura d'un procés constituent.

26. És clar que la desaparició de la dictadura i la instauració d'un règim democràtic no va fer-se tal com havia previst i desitjat l'antifranquisme, però també ho és que el reformisme sorgit de les files franquistes va veure's forçat a anar molt més lluny i molt més depressa de allò que havia previst als inicis del procés: finalment va haver d'acceptar no la reforma del

franquisme sinó la seva substitució per un règim democràtic. Per tant, la democràcia espanyola no va ser atorgada; contràriament va ser, no només però sí principalment, fruit de l'acció d'una "immensa minoria" de la societat espanyola.

27. El procés constituent va fer-se en un escenari presidit per la necessitat i la voluntat de consens, però amb condicionants, pressions i amenaces que poc tenen a veure amb determinades descripcions o consideracions també molt plàcides sobre l'elaboració de la Constitució. Malgrat tot, aquesta va assegurar l'establiment d'una democràcia parlamentària, amb formulacions notablement progressistes en molts aspectes, que trencava de manera radical amb la legalitat i les institucions franquistes. Tot i així, les adherències franquistes van ser notables durant força temps en determinades institucions i en determinades pautes de la vida pública.

28. Certament a Espanya no va fer-se cap de les "revolucions" que alguns havien somiat; tampoc a França, a Itàlia o a qualsevol altre país europeu. La intensitat de la crisi econòmica internacional i la desaparició de les expectatives de transformacions socials de signe socialista o socialitzant a Europa van coincidir justament amb les anys de la transició espanyola. No té sentit, doncs, pretendre explicar que va ser la transició i no altres fenòmens d'abast molt més general allò que va frustrar determinades expectatives i il·lusions. En canvi, és evident que la relativament baixa qualitat de la democràcia espanyola és en part, però només en part, conseqüència d'alguns dels condicionants en presència i de la correlació de forces existent, però no pas de fantasioses estafes, conspiracions o traïcions. Allò que caldria començar a explicar amb deteniment és per què la qualitat de la democràcia espanyola no va ser millorada des de meitat dels anys vuitanta quan s'havia assolit ja la seva consolidació definitiva.

